

הכנסת

מרכז המחקר והמידע
המחלקה לפיקוח תקציבי

נתונים על העיר ירושלים בהשוואה לערים הגדולות בארץ

מוגש לוועדת הכספים

כ"ח אייר תשע"ח

13 למאי, 2018

כתיבה: לירן קוסמן, כלכלן

תמיר אגמון, כלכלן

אישור: עמי צדיק, מנהל המחלקה לפיקוח תקציבי

הכנסת, מרכז המחקר והמידע

קריית בן-גוריון, ירושלים 91950

טל': 02 - 6408240/1

פקס: 02 - 6496103

www.knesset.gov.il/mmm

תוכן

<u>1</u>	<u>נתונים דמוגרפיים</u>	<u>.1</u>
<u>2</u>	<u>נתונים כלכליים</u>	<u>.2</u>
2	2.1. תעסוקה, שכר ועוני	
4	2.2. ענף התיירות בירושלים	
5	2.3. התחלות בניית דירות למגורים	
<u>6</u>	<u>נתוני חינוך</u>	<u>.3</u>
<u>6</u>	<u>נתונים כספיים</u>	<u>.4</u>
<u>9</u>	<u>הטבות לעסקים ולפרטיים בעיר ירושלים</u>	<u>.5</u>
9	5.1. חקיקה והחלטות ממשלה	
10	5.2. הטבות לעסקים ולפרטים	
<u>11</u>	<u>סיכום</u>	<u>.6</u>

מסמך זה נכתב לקראת דיון בוועדת הכספים ב-14 במאי 2018 בנושא "תקצוב העיר ירושלים לשנים הבאות". המסמך מכיל נתונים על העיר ירושלים ואוכלוסייתה בהשוואה לערים הגדולות בארץ ופירוט התמריצים והמענקים הניתנים בה.

1. נתונים דמוגרפיים

ירושלים היא העיר המאוכלסת ביותר בארץ, בעלת מבנה אורבאני המבוסס על שכונות רבות עם מאפיינים דמוגרפיים שונים (חילוני, דתי-לאומי, חרדי, ערבי), מגוון המביא למורכבות ניהולה ורגישות רבה הנדרשת מקברניטיה. אוכלוסייתה מנתה בסוף 2016 כ-882.7 אלף תושבים (כ-10.3% מסך האוכלוסייה), גידול של כ-2% לעומת 2015.¹ מתוך 865.7 תושבי העיר ב-2015, כ-542 אלף היו יהודים ואחרים (62.6%) וכ-323.7 היו ערבים (37.9%).² טבלה 1 להלן מפרטת את מקורות גידול האוכלוסייה ב-8 הערים הגדולות בשנת 2016.

טבלה 1 - מקורות גידול האוכלוסייה ב-8 הערים הגדולות בארץ (2016)³

עיר	אוכלוסייה סוף 2016	שיעור לידות	שיעור פטירות	ריבוי טבעי	שיעור ריבוי	הגירה פנימית	הגירה פנימית (%)	סה"כ גידול	שיעור גידול
ירושלים	882,652	2.7%	0.4%	20,331	2.3%	-7,952	-0.9%	16,931	2.0%
תל אביב	438,818	1.9%	0.8%	5,198	1.2%	-2,469	-0.6%	5,926	1.4%
חיפה	279,591	1.5%	1.0%	1,441	0.5%	-2,615	-0.9%	688	0.2%
ראשון לציון	247,323	1.6%	0.6%	2,440	1.0%	-376	-0.2%	3,350	1.4%
פתח תקווה	236,169	1.9%	0.6%	3,048	1.3%	1,348	0.6%	5,185	2.2%
אשדוד	221,591	2.1%	0.6%	3,248	1.5%	-2,705	-1.2%	1,417	0.6%
נתניה	210,834	1.8%	0.8%	2,232	1.1%	-694	-0.3%	2,888	1.4%
באר שבע	205,810	1.8%	0.8%	2,106	1.0%	-1,363	-0.7%	2,206	1.1%

מהנתונים עולה כי בשנת 2016 שיעור הריבוי הטבעי (לידות פחות פטירות), בירושלים היה הגבוה ביותר מבין 8 הערים הגדולות, וסך שיעור הגידול של האוכלוסייה בירושלים עמד על 2% בשנת 2016, במקום השני לאחר פתח-תקווה (2.2%). ההגירה הפנימית השלילית בירושלים בשנת 2016 עמדה על 7,952 תושבים, ומאפיינת את השנים האחרונות, כמפורט בטבלה 2 להלן.

טבלה 2 – מאזן ההגירה הפנימית בערים נבחרות בישראל בשנים 2011 - 2016 (באלפים)⁴

שם יישוב	2011	2012	2013	2014	2015	2016	סך-הכול	שיעור
ירושלים	-7.3	-8.7	-7.4	-6.7	-7.9	-8.0	-46.0	-5.2%
תל אביב-יפו	-1.6	-1.4	-1.9	-0.9	-1.8	-2.5	-10.1	-2.3%
חיפה	-0.5	-0.7	-1.3	-1.1	-2.1	-2.6	-8.3	-3.0%
ראשון לציון	-1.1	-0.7	-0.7	-0.1	+0.0	-0.4	-2.3	-0.9%
פתח תקווה	+1.9	+3.0	+3.1	+3.0	+1.9	+1.6	+14.5	+6.1%
אשדוד	-1.1	-1.5	-2.6	-2.3	-2.5	-2.7	-10.1	-4.6%
נתניה	+0.6	+0.7	+1.3	+0.7	-0.1	-0.7	+2.5	+1.2%
באר שבע	-2.2	-0.9	-0.9	-0.8	-0.8	-1.4	-6.2	-3.0%

¹ הלמ"ס, [יישובים 2016](#).

² הלמ"ס, [לקט נתונים לרגל יום ירושלים](#), 17 במאי, 2017.

³ הלמ"ס, [מרכיבי גידול ביישובים 2016](#).

⁴ הלמ"ס, שנתון 2011-2016, [לוח-2.14, מקורות גידול האוכלוסייה, לפי צורת ישוב](#). שיעור מסך האוכלוסייה בסוף שנת 2016.

מהנתונים עולה כי בשנים 2011-2016 ההגירה נטו מירושלים לערים וליישובים אחרים עמדה על כ-46 אלף תושבים, הגבוהה מבין 8 הערים הגדולות. שיעור ההגירה נטו מירושלים מסך האוכלוסייה בסוף 2016 עמד על כ-5.2%, גבוה משמעותית מיתר הערים. בשנים אלה נרשמה הגירה חיובית בפתח תקווה (6.1%) ובנתניה (1.2%).

הערים העיקריות מהן היגרו לירושלים הן בני ברק, תל-אביב ובית שמש. הערים העיקריות אליהן תושבי ירושלים היגרו הן בית שמש, תל-אביב וגבעתיים. שיעור הפריזון הכולל של תושבת ירושלים עמד בשנת 2015 על 3.87 ילדים (יהודים ואחרים 4.28, ערבים 3.23), גבוה מהמוצע הארצי שעמד על 3.09 ילדים. משק בית בירושלים מנה 3.9 נפשות, לעומת 3.3 נפשות בממוצע הארצי.

2. נתונים כלכליים

2.1. תעסוקה, שכר ועוני

טבלה 3 להלן מפרטת נתונים על תעסוקה, שכר ועוני ב-8 הערים הגדולות בארץ.

טבלה 3 - נתונים על תעסוקה, שכר ועוני ב-8 הערים הגדולות בארץ (2015)⁵

עיר	מדד חברתי- כלכלי 2013	יחס תלות 2015	שכר ממוצע לחודש 2014 בש"ח	אחוז המשתכרים עד שכר מינימום ב-2014	אחוז מקבלי קצבאות מהאוכלוסייה
ירושלים	3	109%	6,979	43%	7.2%
תל אביב	8	60%	10,280	32%	7.9%
חיפה	7	81%	9,262	36%	10.7%
ראשון לציון	7	73%	9,486	31%	7.1%
פתח תקווה	7	87%	9,450	30%	7.2%
אשדוד	5	92%	7,638	39%	9.8%
נתניה	6	87%	7,919	37%	9.9%
באר שבע	5	78%	7,790	39%	14.0%

מהנתונים עולה כי ירושלים נמצאת באשכול 3, נמוך מ-8 הערים הגדולות (המצויות באשכול 5 עד 8). יחס התלות⁶ ב-2015 עמד בירושלים על 109%, גבוה משמעותית מיתר הערים הגדולות. השכר הממוצע בירושלים עמד ב-2014 על כ-6,979 ש"ח בחודש, נמוך מיתר הערים הגדולות. אחוז המשתכרים עד שכר המינימום בירושלים גבוה יחסית מיתר הערים הגדולות ושיעור מקבלי קצבה (גמלאות הבטחת הכנסה, גמלאות סיעוד, גמלאות נכות כללית, גמלאות ניידות, גמלאות נכות מעבודה ותלויים) עמד בירושלים ב-2015 על 7.2%, נמוך יחסית לרוב הערים הגדולות בהשוואה.

טבלה 4: שיעור השתתפות בכוח העבודה⁷

נתון	ארצי	ירושלים
סך אוכלוסייה	80.6%	67.2%
יהודים ואחרים	85.7%	76.7%
ערבים	57.0%	50.8%

⁵ הלמ"ס, [הרשויות המקומיות 2015](#)

⁶ יחס תלות: יחס בין גילאי 0-19 וגילאי 65+ מגילאי 20-64.

⁷ מכון ירושלים למחקרי מדיניות, שנתון סטטיסטי 2017, פרק ז' – תעסוקה, יוני 2017.

ירושלים	ארצי	נתון
76.7%	86.1%	סך גברים
58.1%	75.3%	סך נשים
73.6%	87.5%	גברים יהודים
79.3%	84.0%	נשים יהודיות
56.0%	50.5%	גברים חרדים
81.9%	79.7%	גברים ערבים
20.7%	34.6%	נשים ערביות

שיעור ההשתתפות בכוח העבודה בירושלים בקרב גילאי העבודה העיקריים (25-64) נמוך בירושלים לעומת הממוצע הארצי, כמפורט בטבלה 4 להלן. מהנתונים עולה כי בשנת 2015 שיעור ההשתתפות בירושלים היה כ-67.2% לעומת כ-80.6% בממוצע הארצי. שיעור ההשתתפות בקרב יהודים בירושלים עמד על 76.7% לעומת 85.7% בקרב כלל היהודים בארץ, בעיקר בגין שיעור השתתפות נמוך של גברים חרדים (56%). שיעור ההשתתפות בקרב ערבים בירושלים עמד על 50.8% לעומת 57% בקרב כלל הערבים בארץ. שיעור ההשתתפות בקרב נשים יהודיות בירושלים עמד על 79.3% (84% בממוצע ארצי), גבוה משמעותית מהשיעור בקרב נשים ערביות בירושלים – 20.7% (34.6% בממוצע ארצי).

מבנה התעסוקה בירושלים מאופיין במשקל גבוה של מועסקים בשירותים ציבוריים, קהילתיים ואישיים ובמשקל נמוך יחסית של מועסקים בתעשייה, בשירותים פיננסיים ובשירותים עסקיים. המשקל הגבוה יחסית של מועסקים בשירותים ציבוריים וקהילתיים נובע מכך שירושלים מאכלסת את רוב המשרדים הממשלתיים, את האוניברסיטה העברית ואת עיריית ירושלים. מבנה תעסוקתי זה, בו השכר נמוך באופן יחסי, מגביל אומנם את כוח הקניה של ציבור התושבים אך מאידך מבטיח יציבות בשוק העבודה בעיתות משבר כלכלי, כיוון שיש נטייה פחותה לפטר עובדי מגזרים אלו. טבלה 5 להלן מפרטת את התפלגות המועסקים בערים ירושלים ותל אביב-יפו לפי ענף לעומת התפלגות המועסקים בכלל המשק, בסדר יורד של משקל המועסקים בירושלים.

טבלה 5 - התפלגות המועסקים לפי ענף כלכלי בירושלים, בתל אביב ובישראל (2016, באלפים)⁸

משקל	ישראל	משקל	תל-אביב	משקל	ירושלים	ענף כלכלי
12.2%	456.1	6.8%	28.7	17.1%	56.1	חינוך
10.7%	398.6	8.1%	34.0	15.1%	49.6	שירותי בריאות, רווחה וסעד
11.5%	429.6	9.0%	37.7	10.4%	34.2	מסחר סיטוני וקמעוני ותיקון כלי רכב
10.1%	375.7	6.4%	26.8	9.9%	32.5	מינהל מקומי, ציבורי וביטחון וביטוח לאומי
7.2%	269.9	15.4%	64.8	5.7%	18.9	שירותים מקצועיים, מדעיים וטכניים
11.4%	425.3	4.3%	17.9	5.5%	18.2	תעשייה; כרייה וחציבה
4.4%	164.3	6.6%	27.5	5.4%	17.7	שירותי אירוח ואוכל
5.0%	187.0	2.8%	11.7	5.0%	16.4	בינוי
4.3%	158.9	5.0%	21.2	4.9%	16.3	שירותי ניהול ותמיכה
4.1%	154.5	2.8%	12.0	3.7%	12.3	שירותי תחבורה, אחסנה, דואר ובלדרות
5.0%	185.8	10.4%	43.7	3.6%	11.9	מידע ותקשורת

⁸ הלמ"ס, שנתון 2017, לוח-12.13 - מועסקים לפי ענף כלכלי, צורת ישוב מגורים. הנתונים מתייחסים למקום העיסוק של המועסק. העיר תל-אביב מובאת כנקודת התייחסות לעיר ירושלים בגין גודלה וחשיבותה כעיר מרכזית בישראל.

משקל	ישראל	משקל	תל-אביב	משקל	ירושלים	ענף כלכלי
2.4%	89.9	2.5%	10.6	3.4%	11.2	שירותים אחרים
1.9%	71.3	3.4%	14.2	2.9%	9.7	אמנות, בידור ופנאי
3.3%	124.3	9.3%	39.1	2.1%	7.0	שירותים פיננסיים ושירותי ביטוח
1.8%	67.3	2.1%	8.7	1.9%	6.3	משקי בית כמעסיקים
2.0%	73.9	2.3%	9.5	1.7%	5.5	אחר ולא ידוע
0.9%	32.6	1.8%	7.6	1.0%	3.1	פעילויות בנדל"ן
0.4%	16.6	0.6%	2.7	0.3%	1.1	אספקת חשמל
0.5%	17.3	0.4%	1.6	0.3%	1.0	אספקת מים, שירותי ביוט וטיפול בשפכים
1.0%	37.9	0.0%	(0.0)	0.0%	(0.0)	חקלאות, ייעור ודיג
100%	3,736.8	100%	420.0	100%	329.1	סך-הכול

מנתוני הטבלה ניתן לראות כי הענפים בהם שיעור המועסקים בירושלים **נמוך** באופן משמעותי מהעיר תל-אביב ומכלל המועסקים הינם:

תעשייה: משקל המועסקים בירושלים עמד על כ-5.5% לעומת כ-4.3% בתל אביב וכ-11.4% בכלל המשק. יש לציין כי בשנים האחרונות מגזר ההייטק בירושלים התפתח משמעותית באזורי התעשייה בעיר (הר חוצבים, מלחה, גבעת שאול ותלפיות), ומספר העסקים בתחום בשנת 2015 עמד על כ-1,187 (מתוך 38,293 עסקים).⁹

שירותים מקצועיים, מדעיים וטכניים: משקל המועסקים בירושלים עמד על כ-5.7%, לעומת כ-15.4% בתל-אביב וכ-7.2% בכלל המשק. פער זה עשוי לנבוע מריכוז גדול של נותני השירותים העסקיים באזור המרכז, כגון רואי חשבון, עורכי דין וחברות שמספקות שירותים.

שירותים פיננסיים ושירותי ביטוח: משקל המועסקים בירושלים עמד על כ-2.1% לעומת כ-9.3% בתל אביב וכ-3.3% בכלל המשק. פער זה עשוי לנבוע מהיותה של תל אביב מרכז עסקים מרכזי בישראל בו מתרכזות הנהלות הבנקים וחברות הביטוח המובילות במשק, מצב המניב הכנסות גבוהות מארנונה.

כן עולה מהטבלה כי הענפים בהם שיעור המועסקים בירושלים **גבוה** באופן משמעותי מהעיר תל-אביב ומכלל המועסקים בענף הינם:

חינוך: משקל המועסקים בירושלים עמד על כ-17.1% לעומת כ-6.8% בתל אביב וכ-12.2% בכלל המשק. פער זה עשוי לנבוע מהרכב הדמוגרפי הייחודי של העיר, בה משקל הילדים מסך האוכלוסייה גבוה באופן יחסי.

מגזר ציבורי: כולל חינוך, שירותי בריאות, רווחה וסעד, מינהל מקומי, ציבורי וביטחון וביטוח לאומי. ירושלים בולטת במשקל גבוה יחסית עם משקל של כ-42% לעומת כ-21.3% בתל אביב וכ-32.9% בכלל המשק. פער העשוי לנבוע מריכוז גבוה של משרדי ממשלה ומוסדות לאומיים בעיר.

2.2. ענף התיירות בירושלים

כמפורט בטבלה 5 לעיל, בענף שירותי אירוח ואוכל בירושלים הועסקו בשנת 2016 כ-17.7 אלף עובדים שהיו כ-5.4% מכלל המועסקים בעיר. בטבלה 6 להלן פירוט מספר בתי המלון וחדרי המלון, מספר הלינות הפדיון והמשרות בירושלים (ומזה במערב העיר), תל-אביב, חיפה, אילת וישראל.

⁹ מכון ירושלים למחקרי מדיניות, **ירושלים - נתונים עיקריים**, יוני 2017.

טבלה 6 – נתוני ענף המלונאות בירושלים ובערים נבחרות (2016)¹⁰

ישראל	אילת	חיפה	תל-אביב	ירושלים	נתון
388	50	17	68	83	מספר בתי מלון
51,809	11,023	1,563	7,883	10,293	מספר חדרים
62.4%	71.9%	63.5%	70.4%	53.1%	תפוסת חדרים
22,106	6,865	543	3,066	3,546	לינות בבתי מלון (באלפים)
8,548	658	222	2,249	2,666	מזה תיירי חוץ (באלפים)
38.7%	9.6%	41.0%	73.3%	75.2%	אחוז תיירי חוץ
2,644.4	629.6	75.1	532.4	441.9	סך פדיון (במיליוני דולר)
1,001.5	61.1	25.0	351.9	284.3	מזה: תיירי חוץ (במיליוני דולר)
31,985	7,775	1,048	4,978	6,208	משרות

מהנתונים בטבלה עולה כי בשנת 2016 היו בירושלים 83 בתי מלון, שהיוו כ-21.4% מכלל בתי המלון בארץ. מספר חדרי בתי מלון עמד על 10,293, שהיוו כ-20% מכלל חדרי בתי המלון בארץ. מספר הלינות עמד על כ-3.5 מיליון, שהיוו כ-16% מסך הלינות בבתי מלון בארץ. סך פדיון בתי המלון עמד על כ-442 מיליון דולר, שהיוו כ-16.7% מכלל פדיון בתי המלון. יש לציין כי משקל פדיון תיירים בלבד מסך פדיון תיירים ארצי עמד על כ-28.4%, פער המעיד על שיעור גבוה של תיירי חוץ בירושלים יחסית לערים אחרות. ואכן, לפי נתוני הלמ"ס, 78% מהתיירים שהגיעו לישראל ב-2016 ביקרו בירושלים וכ-51% מהתיירים שהגיעו לישראל לנו בה. כמו כן, כ-69% מהתיירים ביקרו בכותל המערבי, כ-64% ביקרו ברובע היהודי, כ-55% ביקרו בכנסיית הקבר, כ-49% ביקרו בווייה דולורוזה ובהר הזיתים וכ-37% ביקרו בעיר דוד.¹¹ יש לציין כי במהלך 2017 חל גידול ניכר בתיירות לכל הארץ, ובכלל זה לירושלים.¹²

2.3. התחלות בניית דירות למגורים

בטבלה 7 להלן נתונים על משקל התחלות בנייה מכמות דירות למגורים בשנת 2015.

טבלה 7 – משקל התחלות בנייה מסך הדירות ב-8 הערים הגדולות בארץ (2015)¹³

עיר	מספר דירות למגורים לפי מרשם מבנים ודירות	התחלת בנייה ¹⁴ : מספר דירות	משקל התחלות בנייה
ירושלים	216,249	3,043	1.4%
תל אביב-יפו	199,839	2,346	1.2%
חיפה	116,109	1,048	0.9%
ראשון לציון	77,688	928	1.2%
פתח תקווה	80,244	1,551	1.9%
אשדוד	65,115	808	1.2%
נתניה	72,542	1,422	2.0%
באר שבע	74,581	1,714	2.3%

¹⁰ הלמ"ס, שנתון 2017, לוח 23.11-מלונות תיירות, חדרים, תפוסה, לינות, פדיון ומשרות במלונות תיירות ביישובים נבחרים.

¹¹ הלמ"ס, לקט נתונים לרגל יום ירושלים, 17 במאי, 2017.

¹² הלמ"ס, 596 אלף כניסות מבקרים לישראל בחודש נובמבר 2017, הודעה לעיתונות, 10 בדצמבר 2017.

¹³ הלמ"ס, הרשויות המקומיות 2015, כניסה בתאריך: 17 בדצמבר 2017.

¹⁴ התחלת בנייה מוגדרת כהתחלת חפירת היסודות של בניין.

מהנתונים עולה כי משקל התחלות הבנייה בירושלים בשנת 2015 עמד על 1.4% - גבוה יחסית לעומת חיפה (0.9%), אשדוד ותל אביב (1.2%), ונמוך יחסית לעומת באר-שבע 2.3%, נתניה 2% ופתח-תקווה 1.9%.

3. נתוני חינוך

מערכת החינוך בירושלים כללה בשנת 2015 כ-294 אלף תלמידים, מהם כ-126.2 אלף בחינוך הערבי (42.9%), כ-103.7 אלף בחינוך החרדי (35.2%) וכ-64.3 אלף בחינוך הממלכתי והממלכתי דתי (21.9%). אחוז הזכאים לתעודת בגרות בירושלים מבין סך תלמידי כיתה י"ב עמד בשנת הלימודים תשע"ו על 34% לעומת 64% בכלל תלמידי י"ב הארץ. בטבלה 8 להלן נתונים על מערכת החינוך ב-8 הערים הגדולות בארץ.

טבלה 8 – נתונים על מערכת החינוך ב-8 הערים הגדולות בארץ (2015)¹⁵

עיר	אחוז בני 17-0 באוכלוסייה	בתי ספר	כיתות	תלמידים	ממוצע תלמידים לכיתה	אחוז זכאים לתעודת בגרות מתלמידי כיתות י"ב
ירושלים	39.6%	700	7,993	194,407	24	34.0%
תל אביב -יפו	20.8%	163	2,171	52,287	24	72.8%
חיפה	22.9%	119	1,697	41,324	24	73.9%
ראשון לציון	24.5%	80	1,368	36,811	27	79.4%
פתח תקווה	29.5%	115	1,589	41,236	26	71.1%
אשדוד	31.6%	125	1,784	43,389	24	56.7%
נתניה	27.7%	79	1,239	32,694	26	65.2%
באר שבע	26.6%	87	1,341	32,548	24	71.2%

מהנתונים עולה כי אחוז בני 17-0 בירושלים עמד בשנת 2015 על כ-39.6%, גבוה משמעותית בהשוואה ליתר הערים הגדולות. ממוצע תלמידים לכיתה בירושלים (24) דומה לרוב הערים הגדולות ונמוך מראשון לציון (27), פתח-תקווה ואשדוד (26). אחוז הזכאים לתעודת בגרות מסך תלמידי כיתות י"ב בירושלים (34%) נמוך משמעותית בהשוואה ליתר הערים הגדולות (56.7% באשדוד עד 79.4% בראשון לציון). אחוז הזכאים הנמוך נובע, בין היתר, ממשקל גבוה יחסית של בתי הספר בהם לא מלמדים לבגרות, למשל בחינוך החרדי והערבי.

4. נתונים כספיים

בשנת 2015 קידם משרד הפנים מהלך שמטרתו הסדרת רגולציה דיפרנציאלית על רשויות מקומיות בהתאם למאזן התקציבי שלהן ולאיכות מתן השירותים לתושבים. התהליך כלל פילוח הרשויות לחמש קבוצות בהתאם לקריטריונים שנקבעו: 24 רשויות איתנות; 72 רשויות יציבות; 32 רשויות במצב ביניים; 27 רשויות בתכנית התייעלות; 52 רשויות בתכנית הבראה. העיר ירושלים סווגה כרשות במצב ביניים¹⁶.

בטבלה 9 להלן נתונים כספיים על שמונה הערים הגדולות בארץ.

¹⁵ הלמ"ס, [הרשויות המקומיות 2015](#), כניסה בתאריך: 17 בדצמבר 2017.

¹⁶ [ניתוח הפערים בין רשויות מקומיות בישראל](#), סיון להבי ודי"ר גל חגית רומנו, המינהל לשלטון מקומי במשרד הפנים.

טבלה 9 - נתונים כספיים על שמונה הערים הגדולות בארץ (בש"ח) 17

עיר	סך הכנסות העירייה לתושב	הכנסות העירייה מארנונה לתושב			
		מגורים	ב-%	לא למגורים	ב-%
ירושלים	7,021	1,046	47.7%	1,150	52.3%
תל אביב	12,620	1,786	26.7%	4,900	73.3%
חיפה	10,439	1,646	36.5%	2,859	63.5%
ראשון לציון	10,524	1,531	46.6%	1,756	53.4%
פתח תקווה	8,571	1,596	39.2%	2,480	60.8%
אשדוד	7,156	1,045	34.1%	2,023	65.9%
נתניה	7,758	1,578	53.1%	1,393	46.9%
באר שבע	8,688	1,216	36.0%	2,158	64.0%

מהנתונים עולה כי סך הכנסות עיריית ירושלים לתושב עמד בשנת 2015 על כ-7,021 ש"ח, נמוך משמעותית מעיריית תל-אביב (12,620 ש"ח), ומכל יתר הערים הגדולות. הכנסות עיריית תל-אביב מארנונה לתושב גבוהות פי 3 מעיריית ירושלים (6,686 ש"ח לעומת 2,196 ש"ח), כאשר עיקר הפער נובע מארנונה לא-למגורים. לפי ניתוח של מרכז המחקר והמידע של הכנסת,¹⁸ קיים מתאם חיובי בין הכנסות מארנונה לא למגורים לבין חוזקה הפיננסי של העיר ויכולת לממן את השירותים החברתיים, חלקם לפי מנגנון מימון תואם (מאצינג), לפיו הממשלה מממנת 75% מהשירותים והרשות המקומית מממנת 25% מהשירותים הציבוריים. לפי הנתונים, משקל ההכנסות מארנונה לא למגורים בירושלים מסך ההכנסות מארנונה עמד בשנת 2015 על כ-52.3% לעומת 73.3% בעיר תל-אביב. פער זה עשוי להשפיע על יכולתה של העיר לספק שירותים ציבוריים וחברתיים לתושבי העיר, כגון חינוך, בניית כיתות לימוד, רווחה וכדומה. טבלה 10 להלן מפרטת את חיובי הארנונה לתושב לפי סוגים שונים ב-8 הערים הגדולות בארץ נכון לשנת 2014.

טבלה 10 – חיובי ארנונה לתושב לפי סוג ב-8 הערים הגדולות בארץ (בש"ח) 19

עיר	מגורים	משרדים, שירותים ומסחר	תעשייה ומלאכה	בנקים וחברות ביטוח	בתי מלון	אחרים	סך הכול
ירושלים	1,388	638	116	77	85	696	2,999
תל אביב	1,730	3,227	300	764	110	987	7,119
חיפה	2,120	1,759	778	192	33	256	5,137
ראשון לציון	1,758	1,031	386	91		360	3,626
פתח תקווה	1,849	847	679	107		1,134	4,616
אשדוד	1,328	954	420	61	10	482	3,255
נתניה	1,903	680	337	113	51	283	3,368
באר שבע	1,555	875	286	144	6	754	3,619
פער תל-אביב ירושלים	25%	406%	158%	895%	30%	42%	137%

¹⁷ הלמ"ס, [הרשויות המקומיות 2015](#), כניסה בתאריך: 17 בדצמבר 2017.

¹⁸ תמיר אגמון, תיאור וניתוח תקציבי הרשויות המקומיות, מרכז המחקר והמידע של הכנסת, דצמבר 2017.

¹⁹ הלמ"ס, [הרשויות המקומיות 2015](#), כניסה בתאריך: 17 בדצמבר 2017.

הכנסת

מרכז המחקר והמידע

מהנתונים עולה כי סך חיובי ארנונה לתושב בירושלים בשנת 2014 היה הנמוך ביותר מבין 8 הערים הגדולות. הפער בין חיובי ארנונה לתושב בתל-אביב לירושלים היה גבוה בעיקר בארנונה מבנקים וחברות ביטוח (895%) ובארנונה ממשרדים, שירותים ומסחר (406%). פער הארנונה ממגורים לתושב בין שתי הערים עמד על 25% בשנת 2014.

טבלה 11 מפרטת אומדן הוצאות רווחה למטופל ב-8 הערים בגדולות ב-2015, לפי מקור.

טבלה 11 – אומדן הוצאה רווחה למטופל לפי מקור (2015, באלפי ש"ח)²⁰

עיר	הוצאה למטופל משרד הרווחה	ב- %	הוצאה למטופל רשות מקומית	ב- %	סך הוצאה למטופל	ב- %
ירושלים	6.65	68.6%	3.05	31.4%	9.70	100%
תל אביב	5.11	63.2%	2.97	36.8%	8.08	100%
חיפה	7.38	67.7%	3.51	32.3%	10.89	100%
ראשון לציון	5.97	63.6%	3.42	36.4%	9.39	100%
פתח תקווה	6.06	63.6%	3.48	36.4%	9.54	100%
אשדוד	5.01	66.5%	2.53	33.5%	7.54	100%
נתניה	5.14	69.7%	2.23	30.3%	7.37	100%
באר שבע	5.40	67.3%	2.62	32.7%	8.02	100%

מהאומדן בטבלה עולה כי ההוצאה בירושלים למטופל עמדה בשנת 2015 על כ-9.7 אלפי ש"ח, גבוהה מרוב הערים הגדולות (מלבד חיפה). השתתפות משרד הרווחה למטופל בירושלים עמדה על 6.65 אלפי ש"ח, נמוכה רק מזו שבחיפה. משקל ההוצאה של עיריית ירושלים (כולל גם הכנסות עצמיות והשתתפות משרד הכלכלה) למטופל מסך ההוצאה למטופל עמד בשנת 2015 על כ-31.4%, נמוך בהשוואה ליתר הערים הגדולות (מלבד נתניה).

הממשלה מעבירה מדי שנה מענק איזון לרשויות המקומיות לפי תבחינים שונים, בעיקר מדד האשכול החברתי-כלכלי של הרשות (נוסחת גדיש).²¹ ירושלים אינה מקבלת מענקי איזון, אלא **מענק בירה** ולעיתים גם מענקים מיוחדים. טבלה 12 להלן מפרטת את סך המענקים לתושב בשנים 2010 עד 2017.

טבלה 12 - סך מענקים לתושב בירושלים בשנים 2010 עד 2017²²

שנה	אוכלוסייה באלפים, סוף שנה	מענקי בירה (אלפי ש"ח)	מענקי בירה לתושב (ש"ח)	מענקי איזון לערים אחרות (אלפי ש"ח)	משקל מענק הבירה מסך מענקי האיזון
2010	788.1	195,000	247.4	2,357,402	8.3%
2011	804.4	234,000	290.9	2,664,074	8.8%
2012	815.3	253,599	311.0	2,725,972	9.3%
2013	829.9	276,076	332.7	2,725,994	10.1%
2014	849.8	278,648	327.9	2,711,027	10.3%
2015	865.7	330,500	381.8	2,794,438	11.8%
2016	882.7	444,660	503.8	2,950,607	15.1%

²⁰ **תקציבים:** הלמ"ס, [רשויות מקומיות 2015](#), 30 ביולי 2017. בקובץ הלמ"ס מפורטים סך ההוצאה של הרשות לרווחה והעברות משרד הרווחה, הפער הוא בעיקר חלק הרשות המקומית וגם הכנסות עצמיות והעברות ממשרד הכלכלה. כלומר הוצאה של "רשות מקומית" בטבלה הינה הפער בין סך ההוצאה של הרשות להעברות משרד הרווחה; **מטופלים:** ענת שגב, מרכזת הקשר כנסת – ממשלה, משרד הרווחה והשירותים החברתיים, דוא"ל, 13 בדצמבר 2017.

²¹ להרחבה: תמיר אגמון, [ניתוח מענקי האיזון ברשויות המקומיות בשנים 2014-2015](#), מרכז המחקר והמידע של הכנסת. פברואר 2016.

²² **מענקים:** המענקים לירושלים מורכבים ממענק בירה וממענק בירה חד-פעמי. ששי דקל, מנהל תחום בקרה תקצוב ופיתוח ברשויות המקומיות, תקצוב ופיתוח, משרד הפנים, דוא"ל, 8 בינואר 2018; **מענקי איזון:** שנים 2013-2016: יוסי בנישתי, ממונה בקרה, תקצוב ופיתוח ברשויות המקומיות, משרד הפנים, דוא"ל, 17 ביוני 2015. שנים 2014-2017: אתר משרד הפנים, [מענקי איזון](#), שנים שונות; **אוכלוסיית ירושלים:** הלמ"ס, שנתון סטטיסטי, [לוח 2.14 – מקורות גידול באוכלוסייה לפי צורת יישוב](#), שנים שונות.

הכנסת

מרכז המחקר והמידע

שנה	אוכלוסייה באלפים, סוף שנה	מענקי בירה (אלפי ש"ח)	מענקי בירה לתושב (ש"ח)	מענקי איזון לערים (אלפי ש"ח)	משקל מענק הבירה מסך מענקי האיזון
2017		552,121		3,325,375	16.6%
גידול ממוצע	12.0%	128.0%	103.6%	41.1%	8.3 נ.א.

מהנתונים עולה כי בשנים 2010-2016 אוכלוסיית ירושלים גדלה בשיעור של כ-12% ומנתה בסוף 2016 כ-882.7 אלפי תושבים. סך המענקים לירושלים גדל בין השנים 2010-2017 בשיעור של כ-128% לכ-552.1 מיליוני ש"ח בשנת 2017, וסך המענקים לתושב בשנים 2010-2016 גדל בשיעור של כ-103.6% לכ-503.8 ₪ לתושב. שיעור הגידול של המענקים לירושלים בשנים 2010-2017 היה גדול משיעור הגידול של סך מענקי האיזון באותן שנים (128% לעומת 41.1%, בהתאמה). כתוצאה מכך משקל המענקים לירושלים מתוך סך מענקי האיזון בשנים אלה הכפיל את עצמו: מכ-8.3% בשנת 2010 לכ-16.6% בשנת 2017, גידול של כ-8.3 נקודות אחוז.

ב-22 במרס 2018 הגיעו משרד האוצר ועיריית ירושלים להסכם לגבי מענק הבירה בשנת 2018, בסך של 700 מיליון ש"ח. לפי ההסכם בין הצדדים, חלק ממענק זה מיועד לכיסוי הגרעון השוטף בשנת הכספים 2017 ולפרויקטים לשיפור איכות החיים של תושבי מזרח ירושלים.²³

5. הטבות לעסקים ולפרטיים בעיר ירושלים

5.1 חקיקה והחלטות ממשלה

להלן חלק מהחוקים והחלטות הממשלה העוסקים במעמדה של ירושלים ובחשיבות פיתוחה ושגשוגה כעיר הבירה של ישראל:

- **חוק יסוד ירושלים בירת ישראל²⁴** - "הממשלה תשקוד על פיתוחה ושגשוגה של ירושלים ועל רווחת תושביה על ידי הקצאת משאבים מיוחדים לרבות מענק שנתי מיוחד (מענק הבירה)...לירושלים יינתנו עדיפויות מיוחדות...לפיתוחה בנושאי משק וכלכלה".
- **חוק הרשות לפיתוח ירושלים, התשמ"ח 1988²⁵** - הוגדרו מטרות הרשות לפיתוח ירושלים שאמונה על פיתוחה הכלכלי של העיר על ידי הכנת תכניות, עידוד יוזמות כלכליות, תאום בין משרדי הממשלה, הרשויות והגופים, הספקת מידע בכל הקשור ליוזמות, לתכניות ולמפעלים כלכליים בעיר ובסיוע בכל הקשור לתכנון ולהקמה של מפעלים כלכליים בירושלים, לרבות להליכים הדרושים לכך.
- **תוכנית הצמיחה לפיתוח ירושלים** - בהחלטת הממשלה מספר 3696 מיום 6 ביוני 2005,²⁶ נקבעה תכנית לשנים 2005-2012 בתקציב כולל של **280 מיליון ש"ח** בתחומי עידוד הקמת תעשייה בעיר, עידוד מעבר עובדים להתגורר בעיר, עידוד לימודים בעיר ויישום תוכנית ל"החייאת מרכז העיר".
- **תוכנית מרום לפיתוח ירושלים** - בהחלטת הממשלה מספר 3238 מיום 29 בנובמבר 2011, נקבעה תכנית לשנים 2011-2016 בתקציב של כ-**290 מיליון ש"ח** בתחומי התיירות,²⁷ מחקר ופיתוח תעשייתי ופיתוח כלכלי.

²³ משרד האוצר, **הודעה לעיתונות**, 22 במרס 2018.

²⁴ **חוק-יסוד: ירושלים בירת ישראל**.

²⁵ **חוק הרשות לפיתוח ירושלים, תשמ"ח-1988**.

²⁶ משרד ראש הממשלה, החלטת ממשלה 3696, **תכנית לחיזוקה של ירושלים**, 6 ביוני 2005.

²⁷ משרד ראש הממשלה, החלטת ממשלה 3238, **תכנית מרום לפיתוח ירושלים**, 29 במאי 2011.

- **תוכנית היובל לפיתוח ירושלים** - בהחלטת הממשלה מספר 1483 מיום 2 ביוני 2016,²⁸ נקבעה תכנית היובל לשנים 2016-2021 בתקציב של כ-850 מיליון ש"ח בתחומי התיירות, תעשייה מתקדמת, אקדמיה והשכלה ואיכות החיים.

5.2. הטבות לעסקים ולפרטים

בטבלה 13 להלן ריכוז חלק מהתמריצים והמענקים הניתנים לעידוד תעסוקה ולימודים בעיר ירושלים.

טבלה 13 – תמריצים ומענקים הניתנים לעידוד תעסוקה ולימודים בעיר בירושלים²⁹

סוג הטבה	פרטים
מעמד של איזור פיתוח א'	מפעל מאושר בירושלים נהנה משיעור מס חברות מופחת, בדומה לרשויות בפריפריה (9% בשנת 2015). לחלופין, זכאים המפעלים ליהנות ממסלול המענקים של החוק לעידוד השקעות הון.
מסלול תעסוקה 'שכר גבוה'	חברות המעסיקות 15 עובדים ומעלה המקבלים "שכר גבוה" (פי 2.5 מהשכר הממוצע), זכאיות לקבל השתתפות בשיעור ממוצע של 20% משכר העובדים, במשך ארבע שנים (המענק ניתן על ידי משרד הכלכלה).
מסלול תעסוקה אוכלוסיות מיוחדות	משרד הכלכלה מעניק סיוע לחברות המעסיקות אוכלוסיות מיוחדות בהליך הקצאה תחרותי - מיעוטים, חרדים, משפחות חד-הוריות ואנשים עם מוגבלות. הסיוע ניתן למשך 30 חודשים למפעלי תעשייה ולשירותים עסקיים. גובה הסיוע הוא החל מ-35% השתתפות בשכר ועד ל-15% בסוף התקופה. הסיוע מותנה בהעסקת 5 עובדים (חדשים או מועתקים, מאוכלוסיות מיוחדות) ומעלה במשרה מלאה, בשכר מינימום ומעלה.
מענק לחברות המרחיבות או מעבירות פעילות לירושלים	הרשות לפיתוח ירושלים (הרל"י) מעודדת חברות מתחומי ההיי-טק, הביו-מד, התקשורת והעיזוב התעשייתי לעבור לירושלים ולהרחיב את פעילותן בה. מענק בגובה של 400 ש"ח למ"ר, המוענק על פני שנתיים (250 ש"ח ו-150 ש"ח), יינתן לחברות הממוקמות בשטח המוניציפאלי של ירושלים. המענק יינתן בכפוף להעתקת הפעילות אל שטח העיר, בהיקף מזערי של 100 מ"ר או עבור הרחבה של פעילות קיימת בשטח של 700 מ"ר לפחות. המענק ניתן עד לשטח כולל של 2,000 מ"ר.
נוהל סיוע לחברות בוגרות תכניות האצה וחממות	במסגרת החלטת הממשלה מס' 1483 מיום 2 ביוני 2016, צפויה הרל"י לקבל תקציב ממשלתי המיועד, בין היתר, לעידוד הקמה ופיתוח של חברות בוגרות תוכניות האצה וחממות הפועלות בירושלים.
מיזמי הייטק	במסגרת החלטת ממשלה מס' 3238 מיום 29 במאי 2011, צפויה הרל"י לקבל תקציב ממשלתי שחלקו מיועד, בין היתר, לעידוד הקמה של חברות הזנק עתירות ידע בעיר.
מענק לחברות ביו	הרל"י מעודדת הקמה והרחבה של חברות בתחום הביו-מד. במסגרת זו, ניתן מענק, תלוי מספר עובדים, עד לגובה של 3.99 מיליון ש"ח (50,000 ש"ח - 96,000 ש"ח לעובד), לחברות המייצרות מקומות תעסוקה איכותיים בתחום בעיר.
ציוד ותשתיות לתעשייה	הרל"י פועלת לקידומו ולפיתוחו של תחום הביו-מד בעיר, תוך חידוש תשתיות המו"פ הקיימות ועידוד הקמתן של תשתיות ומערכי מו"פ חדשים. מענק בגובה של עד 3 מיליון ש"ח לציוד ועד 5 מיליון ש"ח לתשתית נדרשת, ניתן לחברות וליחידות אקדמיות המקימות תשתיות מחקר ופיתוח חדשות בירושלים, שמטרתן מתן שירותי מחקר ופיתוח לחברות ביו-מד.
מענק לכנסים בינלאומיים	הרל"י מעודדת יזמים ומארגני כנסים בינלאומיים לקיים כנסים בירושלים. המענק ניתן בגין כנס של שלושה ימים לפחות, למעלה מ-400 משתתפים, כש-15% הם אורחים מחו"ל. גובה המענק (בין 50,000 ש"ח ל-225,000 ש"ח) מותנה במספר המשתתפים

²⁸ משרד ראש הממשלה, החלטת ממשלה 1483, [תכנית היובל לפיתוח ירושלים](#), 2 ביוני 2016.

²⁹ הרשות לפיתוח ירושלים, [תמריצים ומענקים](#), כניסה: 17 בדצמבר 2017.

הכנסת

מרכז המחקר והמידע

סוג ההטבה	פרטים
	ובמספר הלינות של באי הכנס במלונות ירושלים. בכנסים בינלאומיים בעלי אופי דתי נדרשים 1,200 משתתפים לפחות, השוהים בירושלים במשך חמישה ימי כנס לפחות
מענק לכנסים מקומיים	הרל"י מעודדת יזמים ומארגני כנסים מקומיים לקיים כנסים בירושלים. המענק ניתן בגין כנס מתחום כלכלי, מדעי, רפואי, הנערך יום שלם לפחות, עם למעלה מ-500 משתתפים. גובה המענק (בין 50,000 ש"ח ל-100,000 ש"ח) נקבע על ידי ועדת ההיגוי ומותנה במספר המשתתפים ובמספר הלינות של באי הכנס במלונות ירושלים.
מענקים לבנייה או הרחבה של בתי מלון	הרל"י, בשיתוף עם משרד התיירות, מעודדת הקמתם של בתי מלון בירושלים. יזמים שיקימו בתי מלון בשטח המוניציפאלי של העיר ויענו על כל התנאים הנדרשים לצורך קבלת תמיכה על פי החוק לעידוד השקעות הון יוכלו ליהנות ממענק מוגדל של 20% מגובה ההשקעה המוכרת בשאר אזורי הפיתוח בארץ. בנוסף, קיימת הוראת שעה לבתי מלון עממיים תוספת מענק של 13%.
עיר אקדמיה	מטרת מיזם "עיר אקדמיה" היא להגדיל את הביקוש ללימודים אקדמיים בירושלים ולעודד צעירים להשתקע בעיר. לשם כך, מעניקה הרל"י את ההטבות הבאות: "עושים שכונה" - פרויקט מלגות לסטודנטים המעודד אותם להתנדב בשכונות מגוריהם במסגרות קבוצתיות, מתוך שאיפה ליצור קהילות חיים ארוכות טווח. "נוהל חו"ל" - תכנית תמריצים המיועדת לעודד את המוסדות להשכלה גבוהה וללימודי אמנות בעיר לפתח תכניות לימודים חדשות לסטודנטים בינלאומיים. הנוהל מעמיד מענקים עד לסך של 100,000 ש"ח לתכנית. "נוהל העסקת סטודנטים" - תכנית תמריצים המעודדת חברות עתירות ידע בירושלים להעסיק סטודנטים מהעיר בשנת לימודיהם האחרונה.

6. סיכום

לפי הדוח השנתי של מכון ירושלים למחקרי מדיניות קיימת בעיר ירושלים **סגרגציה במגורים ואינטגרציה בתחומי החיים כמו המסחר והתעסוקה**.³⁰ לפי המכון, במהלך השנים נוצרו בעיר שכונות הומוגניות לפי מגזרים: מגזר חילוני ודתי, מגזר חרדי ומגזר ערבי כאשר האזורים הציבוריים, כגון אזורי מסחר, תעסוקה, תרבות ובילוי, משותפים במידה כלשהי לכל המגזרים.

רמת השונות הגבוהה בין המגזרים השונים בעיר מעלה את השאלה האם החלטות הממשלה, אשר חלקן פורט לעיל, אכן נותנות מענה לצרכים התקציביים של העיר ולא תגרים עימם היא מתמודדת. הנתונים לגבי הגירה שלילית ב-6 השנים האחרונות של כ-45 אלף תושבים, והמשקל הנמוך יחסית של הכנסות מארנונה לא למגורים מסך ההכנסות מארנונה, עשויים להעיד על חוסר בהפעלת כלי מדיניות אשר יפעלו לעידוד הישארות של צעירים בעיר ירושלים ולהגירה חיובית אל העיר, תוך הגברת שיתוף הפעולה בין עיריית ירושלים לבין משרדי הממשלה ותוך העלאת הכנסות העירייה מארנונה לא למגורים.

מחקרים שונים מעלים כי הסיבות העיקריות להגירה שלילית, בעיקר של צעירים, הינן:

תעסוקה: מחסור בתעסוקה נאותה, בעיקר לבוגרי אוניברסיטאות. סיבה זו יכולה להביא להגירה של צעירים תושבי ירושלים לאזור המרכז, שם אפשרויות התעסוקה משופרות יותר בשכר גבוה יחסית.

דיוור: היצע דירות נמוך בכל חלקי העיר, לצד סיבות חיצוניות (בעיקר ריבית נמוכה), הביא בשנים האחרונות לעלייה חדה של מחירי הדיוור בירושלים, ולקושי של זוגות צעירים במציאת דיוור בר-השגה (כך שעלויות הדירה סבירות

³⁰ מכון ירושלים למחקרי מדיניות, [ירושלים מ-1967 להיום](#), הודעה לעיתונות, יוני 2017.

ביחס להכנסת משק הבית). סיבה זו יכולה להביא להגירה של משפחות בעיקר ליישובים באזור שאינם מרוחקים מהעיר ירושלים, כמו היישובים מודיעין, בית שמש וגבעת זאב.

תרבות: אחת הסיבות להגירה השלילית הינה ביקושים של משפחות, כולל משפחות בוגרות, לשירותי תרבות כמו תיאטרון ומוסיקה. סיבה זו יכולה לתרום להגירה של משפחות וותיקות מירושלים לאזור המרכז, שם ההיצע התרבותי הוא רחב ומגוון יותר.

שירותים עירוניים: ניתוח הכנסות העירייה מלמד על משקל נמוך יחסית של הכנסות מארנונה. לפי מחקרים רבים קיים מתאם חיובי בין משקל ההכנסות מארנונה לא-למגורים מסך ההכנסות מארנונה לבין רמת השירותים העירוניים.³¹ נראה כי בפני קברניטי העיר עומד אתגר של גידול משמעותי בהכנסות מארנונה לא למגורים, תוך פיתוח כלכלי מהיר של העיר, כגון הגדלת היצע בתי המלון, הקמת בורסה שנייה לעסקים קטנים ובינוניים, משיכת מטות של חברות גדולות ובנקים לעיר וכדומה.

לסיכום, המשך העברת מענקים ממשלתיים לירושלים מעלה את השאלה אם מטרתם העיקרית היא לשפר את השירותים העירוניים-חברתיים הניתנים לתושבי העיר או לעודד הקמת עסקים והתפתחות כלכלית בעיר, במטרה למשוך תושבים להתגורר בעיר, להקטין את ההגירה ממנה ולהוביל להגדלת הכנסות העירייה מארנונה לא-למגורים וליכולת אספקת שירותים עירוניים-חברתיים ללא צורך במענקים מיוחדים.

³¹ ראו: תמיר אגמון, [תיאור וניתוח תקציבי הרשויות המקומיות](#), מרכז המחקר והמידע של הכנסת, דצמבר 2017.

